

MUHASEBEDE HİLE KAVRAMI VE HİLE DENETİMİ

Hülya Çiftçi

Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Doktora

hullya.cftci@gmail.com ORCID: 0000-0002-0374-1280

Doç. Dr. Halim Akbulut*

Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü

hakbulut@bartin.edu.tr Araştırmacı ID: 37166, ORCID:0000-0002-1542-4477

ÖZ

İşletmelerin varlığı ve geleceği, son yıllarda artış gösteren hile ve yolsuzluklarla tehdit edilmektedir. Sonuç olarak, hilenin tespiti ve önlenmesi işletmeler için çok önemlidir. Denetim literatüründe işletmeler için fazlasıyla maliyetli olan hile denetimi fikri ortaya çıkmaya başlamıştır. Mali tabloların hile, hata veya hatalı beyandan arınmış olduğuna dair bir güvence düzeyi sunmak için hile denetimi adı verilen planlanmış bir işlem gerçekleştirilir. Bu yazıda, önce hile ve hile ile ilgili kavramlarının teorik açıklamaları sunulmakta, ardından hile tespitini sağlayan hile denetimi kavramı açıklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Hile, Hile Üçgeni, Hile Denetimi, Hile Denetim Teknikleri

THE CONCEPT OF FRAUD IN ACCOUNTING AND FRAUD CONTROL

ABSTRACT

The fraud and corruption experienced in recent years pose a threat to the existence and future of businesses. Therefore, the prevention and detection of fraud is important for businesses. The concept of fraud control, which is very costly for businesses, has started to take place in the audit literature. A fraud audit is a planned activity performed to provide reasonable assurance as to whether the financial statements are free from fraud, error or misstatement.

In this study, firstly, the concepts of cheating and cheating are explained theoretically, and then the concept of cheating control, which provides cheating detection, is explained.

Keywords: Fraud, Fraud Triangle, Fraud Control, Fraud Control Techniques

GİRİŞ

Hile veya sahtekârlık, yetki veya kaynakların kötüye kullanılması, zimmete para geçirme vb. dahil olmak üzere güven ihlali oluşturan yasa dışı eylemlerdir. Her zaman hile olsa da, 2000'lerin başında Enron ve Worldcom gibi büyük şirketleri içeren skandallar piyasalar üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuş ve finansal raporlamada olası hilelere karşı ciddi önlemler alınması gerektiğine dair farkındalığı artırmıştır.

Finansal hile, usulsüzlükler yoluyla muhasebe ilke ve standartlarının ihlalidir. Yasal kısıtlamalardaki kusur ve eksiklikler ve muhasebe uygulamalarındaki esneklikler finansal hilelere neden olmaktadır. Özellikle muhasebe politikalarında bir takım etkisiz prosedürler ve iç kontrol sistemleri kullanarak üst yönetim, firmaları arzu ettikleri başarıyı yaşıyormuş gibi gösterebilir. Mali sistemin işlevselliği üzerindeki hileli mali raporlamanın etkisi tüm ekonomiye zarar vermektedir. Ulusal ve uluslararası kısıtlamalar bu zararları önlemeye yöneliktir. Bu makale, işletmelerde hile denetiminin önemini açıklamaya çalışmaktadır.

Çalışma toplam dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konuya ilişkin giriş yapılmış olup, ikinci bölümde hile kavramı açıklanmış, üçüncü bölümde hilenin ortaya çıkartılması ve tespit edilmesi konusu üzerinde durulmuş ve son bölümde ise hile denetimi kavramı ele alınmıştır.

HİLE KAVRAMI

Hile, TDK tarafından yapılan tanıma göre; birini aldatma ve yanıltmak için yapılan düzendir, çıkar sağlamak amacıyla değeri olamayan bir şeye değer katmadır (<https://sozluk.gov.tr/>). Hile kasıtının varlığından bahsedebilmek için ana unsurlara sahip olması gerekir; (Yılmaz, 2017; Hacıhasanoğlu vd., 2021).

- ✓ Gizli olmalı,
- ✓ Hile kastı olana fayda sağlamalı,
- ✓ Hile bilerek ve istenerek olmalı,

- ✓ İşletmenin bu eylemden zararı olmalıdır

İşletmelerde meydana gelen bu yıkıcı olabilen davranışları genel hileler, uygulamada karşılaşılabilecek hile türleri, hile unsurları ve hile üçgeni olarak üç sınıfta incelemek mümkündür.

Genel Hileler

Finans sektöründe ortaya çıkan hilelerdir. Bunlar;

1-Çalışan Hilesi; Tüm kurum ve kuruluşlar faaliyetlerini personelleri vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Bu işlemleri yerine getiren personel işletmeye has bilgilere ulaşma ve kullanmada yetkili olabilmektedir. Toplumun ve işletme dışında kalan diğer kuruluşların ulaşmaması gereken mahrem bilgilere bile personel sahip olabilmektedir. Bu noktada mesleki hile olarak bilinen çalışan hilesi karşımıza çıkmaktadır. Bunun gerçekleşmesine zemin hazırlayan işletmelerdeki fırsatlardan faydalanabilmesi ve iç kontrol ile iç denetim yetersizliğidir (ACFE, 2016). İşletmelerdeki çalışanların, gerçekleştirdikleri hileleri;

- ✓ Zimmetine para geçirme ve bunu kayıtlarda gizleme,
- ✓ Kayıt yapılmadan tahsilat gerçekleştirilmesinde zimmetine para geçirmesi,
- ✓ İşletme çekleri üzerinde oynanmak suretiyle kendi isteği doğrultusunda yetkisiz işlem yapması veya çalması,
- ✓ Banka kayıtları üzerinde değişiklikler ile gelir elde edilmesi,
- ✓ Mevcut belgelerde gerçek dışı kayıtlar yaratmak ve sahte belge düzenlemek,
- ✓ Gerçekte olmayan satıcı ve giderlerle borçlandırıcı işlem sonucu gelir elde etmek,
- ✓ Stok fişleri ile oynanarak çalınması sonrasında olmayan stokları envanter kayıtlarda göstermek,
- ✓ Sahte veya muhteviyatı gereği yanıltıcı belge düzenleyerek gerçek dışı gider kalemi oluşturmak ve bundan gelir sağlamak,
- ✓ Sahte fiş ve fatura ile seyahat giderleri arttırarak gelir elde etmek,
- ✓ Yetkisiz ve aykırı bir şekilde indirim uygulayarak gelir elde etmek şeklinde ifade edebiliriz (Hacıhasanoğlu vd., 2021).

2- Yönetim Hilesi; Bu hile türü yapan kişi ve iş yönünden diğer hilelerden farklıdır. Üst düzey yöneticiler tarafından çoğunlukla gerçekleştirilen bu hileler; finansal tablolara ilişkin yapılan değişikliklerle vuku bulabilmektedir (Küçük, 2009). Bu değişiklikler kısaca(Doğan ve Kayakıran, 2017; Yılmaz, 2017; Keskin, 2021).;

- ✓ Finansal tabloların oluşturan muhasebe kayıt ve belgelerinde değişiklik veya sahte evrak ve kayıtlar,
- ✓ İşletme için önemli kararların alınabilmesi için ihtiyaç duyulan bilgi ve belgeleri saklamak,
- ✓ Finansal tablolarda bulunması gereken miktar ya da açıklayıcı bilgilerin gizlenmesi veya hatalı bildirim; bilançodaki dipnotların bilerek yanlış bildirilmesi veya eksik hatalı olarak gerçekleşmesi,
- ✓ Teknik bilgi olan amortisman, stok değerlendirme veya karşılık ayırma gibi bilgilerde zamanla bilerek ve isteyerek kazanç sağlamak amacıyla yapılan tutarsızlıklar veya bu bilgilerin hatalı yapılması ve bildirilmesidir

Ayrıca yöneticilerin gerçekleştirdikleri bu hileler muhasebenin beş döngüsü ile ilişkilidir.

Bunlar (Yılmaz, 2017);

- ✓ Satışlar ve tahsilatlar,
- ✓ Satın alma ve ödeme,
- ✓ Maaş bordroları ve personel,
- ✓ Envanter ve ambarlar,
- ✓ Sermayenin temini ve geri ödemesi.

3-Yatırım Hilesi; Hilekarın mevcutta olmayan yatırımları yönetme hususunda yaptığı davranıştır. Burada yönetim hilesiyle yakından ilişkili olması söz konusudur. Yönetim hilesi; işlemenin mevcut finansal bilgilerinde meydana gelen aldatıcı ve manipüle edici bilgilerin varlığı, eksik bilgilendirme, hatalı kayıtların varlığı ile işletme karlılığında gerçekleşen yanıltıcı bilgi şeklinde ortaya çıkar. Bu hile ile olmayan veya şişirilmiş karlı finansal tablolar işletme hisselerinde olumlu yönde etkilemektedir. Yatırım hilelerinde ise yatırım yapılması yönünde hileli vaatlerde bulunarak ya da mevcut bilgiler çarpıtılarak kişileri yatırım yapmaları yönünde ikna etmek amaçlanır (Mengi ve Türkmen, 2013).

4-Satıcı Hilesi; Mal ve hizmet satışı yapan kimselerin yaptığı hile çeşididir. Burada satıcı gerçekleştirdikleri faaliyette malları eksik teslim edebilir, malların fiyatlarını gerçek dışı belirleyebilir veya malları hiç teslim etmeyebilir (Yılmaz, 2017; Hacıhasanoğlu vd., 2021).

5-Müşteri Hilesi; Bu hile türünde, mal ve hizmet alıcı olan müşterilerin yaptığı faaliyet sonucu işletmenin zararı ortaya çıkmaktadır (Erkan ve Arıcı, 2011). Örnek olarak ise, gerçekleşen hizmet veya mal alımı sonrasında eksik ödeme yapılması veya hiç ödeme yapılmaması verilebilir.

İşletme içi veya işletme dışı hileler; firmada çalışan ve bilgilere erişim imkânı olan personel tarafından yapılan hile işletme içi; işletme dışında bulunan, tedarikçi, satıcı veya müşteriler gibi şahısların işletmeye karşı yaptıkları hileler ise işletme dışı hileler olarak adlandırılmaktadır (Özkul ve Özdemir, 2013).

Kayıt içi ve kayıt dışı hileler; muhasebenin belgelere dayandırılması ilkesi gereği işletme gerçekleştiği faaliyetleri belgelere dayandırmak zorundadır. Dolayısıyla muhasebe işlemlerini gerçekleştirirken belgelerde olmayan işlemlerin gerçekleştirilmesi kayıtların gerçeğe aykırı olmasına neden olabilmektedir. Bu işlem sonucu kayıt dışı hile kavramı ortaya çıkmaktadır. Örnek olarak; işletme stok fişlerinin kesilmemesi veya kesilse bile kayıtlara alınmaması olabilir. *Kayıt içi hile ise*, muhasebe kayıtlarında gerçekleşen hiledir. İşletmenin sahip olduğu varlıkların kayıt dışında kalması veya kayıtlara hatalı eksik alınması şeklinde gerçekleşebilmektedir. Örnek olarak ise, hayali mal alım-satımı yapmak, zimmete para geçirmek amacıyla kayıtlarla oynamak. İşletme varlıklarının kötü amaçlı kullanımı; işletmenin sahip olduğu nakdi veya gayri nakdi varlıklarında meydana getirilen hırsızlık, hileli ödeme-tahsilat, varlıklarının kötüye kullanılması faaliyetler sonrası işletmenin varlıklarında meydana gelen eksiklik, zarar veya yok oluşudur (Bağışlar, 2015).

Örneğin son zamanlarda bankalarda meydana gelen hilelerin başında, personeller tarafından gerçekleştirilen bankanın aracı olarak kullanılması sonucu ortaya çıkan ödeme hileleri gelmektedir. Banka hilelerinde çalışanların kendi veya aracı başka hesaplara para aktarmak suretiyle hile eylemi gerçekleştirmektedir. Bu yöntem ile personel oldukça yüksek meblağlara kadar haksız gelir elde edebilmektedir. Bazen talimatlara istinaden havale-EFT-ödeme gibi işlemleri yerine getiren personel hile fiilini gerçekleştirebilir. Bunun tek kişi tarafından gözetilmesi ise takibi ve tespiti zorlaştırmaktadır. Bu durumda banka personelinin iyi niyetli olmaması hile faktörünün ortaya çıkışına sebebiyet vermektedir. En yaygın şekilde ortaya çıkan hilelerden biri havale işlemleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Basit yapılı firmaların yaptırdığı işlemlerde daha sık rastlanılması olasıdır. Çünkü bu firmaların hesap hareketlerinde oynama yapmak suretiyle banka çalışanı hileyi düzenleyebilmektedir. Denetim faktörü ve kontrol faaliyetinin gerçekleşmediği bu firma işlemlerinde kazanç sağlamak oldukça kolaydır. Başlangıçta hesap özetinde saklanan işlem daha sonra muhasebe birimi tarafından incelenebilmektedir. Ancak bu şekilde yapılacak bir inceleme sonucu hile tespit edilebilmektedir. Bunun en aza indirebilmek için, firmalar hesap özeti yerine dekontlar üzerinden işlemleri kontrol etmelidir. Diğer bir işlem ise çalışanın

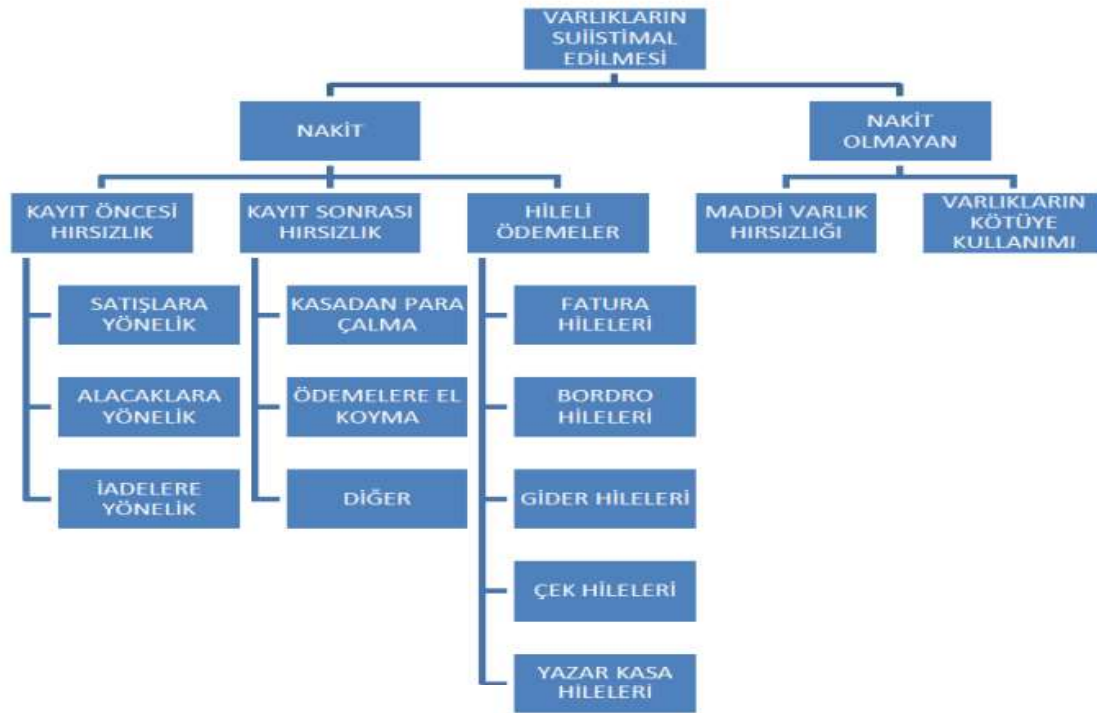
ödemelerini firmalara mal ederek ödemesidir. Çok az rastlansa da karşılaşılan diğer bir hile çeşidi olmaktadır. Günümüzde en sık ve genel olan hileler, portföy yöneticilerinin müşterilerinden aldıkları vekâletnameye istinaden gerçekleştirdikleri işlemlerdir. Bu işlemlerde portföy yöneticisi, firmaların hesaplarından kendi hesaplarına gelir aktarabilmektedir. Sonrasında ise bu personel ortadan kaybolmakta, müşteriler ise hacim olarak oldukça büyük zararlara uğrayabilmektedir (Özdemir, 2013).

UYGULAMADA KARŞILAŞILABİLECEK HİLE TÜRLERİ

İşletmenin her düzey çalışanı hile yapma potansiyeline sahiptir. Sadece işletme çalışanları değil işletme paydaşları ve sahipleri mevcuttaki yasal boşluklardan faydalanarak çıkarları lehine hile yapabilmektedirler. İşletmelerin karşılaştıkları en sık hileleri ise kısaca;

1. Varlıkların suistimal edilmesi,
2. Yolsuzluk,
3. Hileli finansal raporlama,
4. İlişki suistimali olarak ifade edilmektedir (Mumcu, 2019).

1-Varlıkların suistimal edilmesi; Hilekârın kendi çıkarları doğrultusunda işletme varlıklarını kullanmasıdır. ACFE (The Association of Certified Fraud Examiners) tarafından yayınlanan raporlara göre en yaygın şekilde görülen hile türüdür. Ancak maliyet açısından çok daha az zarar verme potansiyeline sahiptir (Özeroğlu, 2014).

Şekil.1: Varlıkların Suistimal Edilmesi (Özeroğlu, 2014).

2- Yolsuzluk şeklinde yapılan hileler; Kendine fayda sağlamak gayesi doğrultusunda ahlaki ve etik olmayan davranışların sergilenmesidir. Burada işletme veya başkasının hakkının gasp edilmesi veya gücünü kendi lehine kullanması şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Bu eylem sonrasında işletme zararı ortaya çıkmaktadır (Yardımcıoğlu ve ark., 2014).

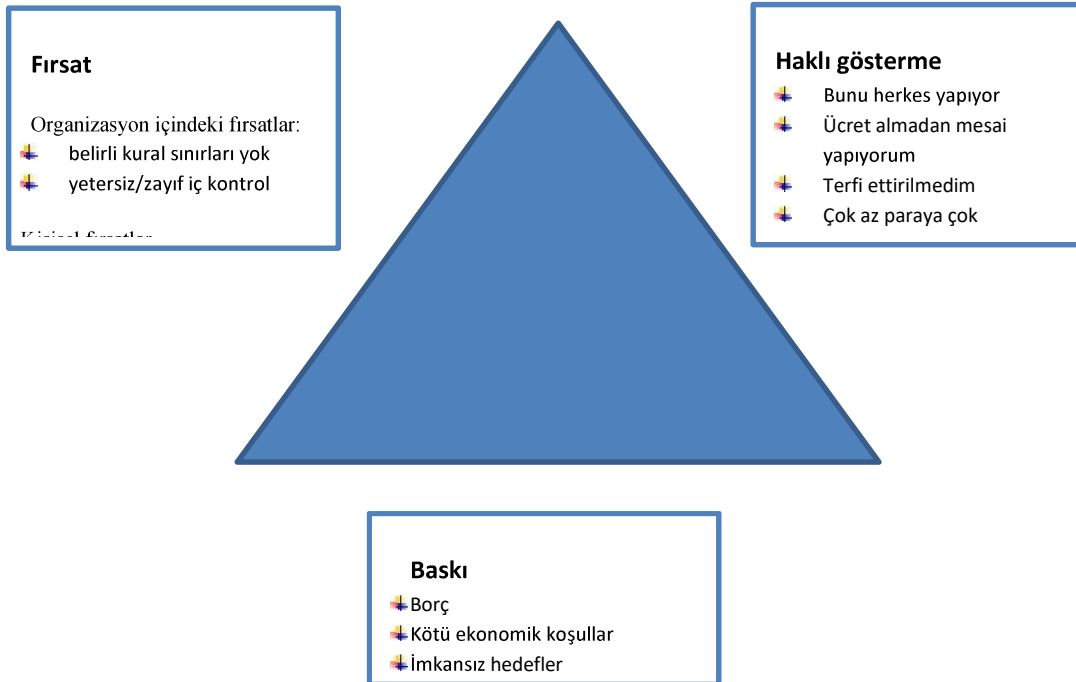
3-Hileli finansal raporlama; Bilanço ve gelir tablolarının ara dönem için hazırlanan mizanlarda yapılmaktadır. Burada amaç finansal tablo bilgi kullanıcılarını yanıltarak fayda sağlamaktır. İşletmenin muhasebe kayıtlarında meydana getirilen yanıltmalar, maskelemeler, yolsuzluklar, hileler mikro düzeyde işletme ve çevresi makro düzeyde ülke ekonomisi ve kamuya oldukça büyük mahiyette zararlara yol açabilmektedir. İşletme, banka ve yatırımcı gibi bilgi kullanıcılarının zararları büyük olsa da makro düzeyde yapılan bu hile sermaye piyasalarının işleyişine daha büyük çapta zarar vermektedir. Ülkenin ekonomisinin gerilemesine hatta piyasaların aksamasına bile neden olabilecek en büyük hacimli hile türüdür (Demir ve ark., 2019).

4-İlişki suistimali; Bu hile çeşidinde çalışanın güven duygusunu ve nüfuzunu kullanarak kendi menfaatine çalışmaktadır (Selimoğlu ve Altunel, 2020). Örneğin, işletmeyi temsil için vekaletname almış personelin, bu vekaletnameye istinaden işletme varlık ve kazançlarını

kendi menfaati lehine hesaplarına aktarmak veya ilgili işletmenin üst düzey yönetici ve/veya yönetici konumundaki kişilerin işletme menfaatleri ile çatışacak şekilde kendi menfaatini önde tutması verilebilir. Menfaat çatışması durumunda kişi mevcutta olmayan mali kaynağı yanıltıcı şekilde finansal tablolarda gösterebilir. Sonuç olarak ise işletmenin bir denetim faaliyeti sonucunda itibarını ve güvenini zedeleyecek biçimde hileli raporlama gerçekleştirmiş olduğu tespit edilecektir.

HİLE UNSURLARI VE HİLE ÜÇGENİ

Hile unsurları diğer bir ifade ile hile risk faktörleri: baskı, fırsat ve haklı gösterme olarak ifade edilmektedir. Hile risk faktörleri hile yapmaya teşvik eden baskı oluşturan veya yapma olanağı sağlayan eylem veya durumlardır (BDS-240). Bu üç unsurun oluşumu çalışan ve yöneticilerin hile yapma olasılığını arttırmaktadır. Hatta bir tanesinin varlığı bile hile yapma eyleminin ortaya çıkışını sağlamaktadır.

Şekil.2: Hile Üçgeni (Kranacher ve Riley, 2019).

HİLELERİN TESPİT EDİLMESİ

İşletmeler için oldukça artan bir maliyet kalemi olan hileleri önlemek ve hile gerçekleşikten sonra ortaya çıkarmak adına; telefon hattı, fısıltı yönetimi ve davranış kuralları gibi

yöntemler kullanmaktadır (Abdioğlu, 2007). ACFE (Association of Certified Fraud Examiners) yaptığı çalışmaya göre küresel çapta hile tespit yöntemleri aşağıda ifade edildiği gibidir.

- “Şikayetler %40,2
- Yönetim incelemeleri %15,4
- İç denetim %13,9
- Tesadüfen %8,3
- Muhasebe mutabakatları %6,1
- Belge incelemeleri %5,2
- Bağımsız denetim %4,6
- Gözlem %2,6
- Kamu kurumlarının tespitleri %1,8
- İtiraf %1
- Bilgi teknolojileri kontrolleri %0,8”

Yapılan araştırmalara göre hilenin ortaya çıkarılmasındaki birincil adım ipuçlarıdır. İpuçları sonrasında yönetim incelemesi, iç denetim ve tesadüfen ortaya çıkarıldığı ifade edilmektedir. Buradaki ipuçlarını tespitteki en önemli kaynak çalışandır. Yapılan çalışmalarda yayımlanan raporlara göre en çok ipucu kaynağının çalışanlar olduğu belirtilmiştir; (Hacıhasanoğlu vd., 2021).

Geleneksel denetim yaklaşımının zamanla iç kontrol sisteminin önem kazanmasıyla modern denetim yaklaşımı bu aşamada revize edilmiştir. Yukarıda ifade edilenlere ek olarak, iç kontrol ve iç denetim faaliyetlerinin hilenin ortaya çıkarılmasında oldukça etkilidir. Yalnızca tespiti için değil aynı zamanda da iç kontrol ve iç denetim faaliyetlerinin hileyi önlemeye katkıda bulunmaktadır (Türedi ve Celayir, 2021). Hileyi önlemede kullanılan geleneksel yöntemleri(Pehlivanlı, 2011).;

- ✓ “Hile gerçeğinin kabul edilmesi
- ✓ İşe alım sürecinde daha titiz davranılarak dürüst insanların seçilmesi
- ✓ Hile konusunda eğitimlerin verilmesi
- ✓ Olumlu bir çalışma ortamının yaratılması
- ✓ İşletme etik kurallarının geliştirilmesi ve anlatılması
- ✓ Bir işletme kültürünün yaratılması
- ✓ İşletme büyüklüğüne uygun “İç Kontrol Sistemi”nin düzenlenmesi

- ✓ Sürpriz denetimler
- ✓ Gözetimler (kamera sistemi gibi)
- ✓ İşletmenin duran varlıkları ile özellikle stoklarının fiziksel incelemesi
- ✓ Seyahat ve eğlence harcamalarının kontrolü
- ✓ Bordro bilgilerinin ve borçluluk bilgilerinin kontrolü
- ✓ Satıcıların kontrolü
- ✓ Banka mutabakatları
- ✓ İhbar hattı uygulaması
- ✓ Disiplin ve cezalandırma konusunda net ve kararlı olunmasıdır

HİLE DENETİMİ

Hile denetimi, finansal tablo bilgilerinin hile, hata veya yanlışlık içerip içermediğini tespit etmek için makul bir güvenceyi temin etmek amacıyla yönelik olarak uygulanan planlı bir faaliyet şeklinde ifade edilmektedir. Bu yüzden, farklı türdeki hata ve hilelerin belirlenmesinde, finansal tablo manipülasyonlarını önlemeye katkı sağlamak için etkin bir denetim ve verimli bir iç kontrol sisteminin önemi büyüktür (Çatıkkaş, 2005).

HİLE DENETİMİNİN ÖNEMİ, AMACI VE ÖZELLİKLERİ

Hile ve anormallikleri tespit etmek ve önlemek için hileli işlemleri etkileyen çevreye ve dolandırıcılıkların nasıl ve kimler tarafından gerçekleştirildiğine bakmak önemlidir. Hile denetimi sırasında işlemler şüpheli olarak işaretlenmelidir. Çok faktörlü çalışmalar yapılmalıdır. Muhasebe sisteminin karmaşıklığı, finansal tabloların denetimini gerektiren en önemli husustur. Muhasebe süreçleri, teknolojik gelişmeler ve iş hacminin artması sonucunda organizasyonlar genişledikçe ve daha sofistike hale geldikçe, hata yapma olasılığı daha yüksektir. Alınması gereken kararlar doğrudan bağlantılı olan bir diğer önemli husus ise finansal tablolardaki bilgilerin doğrudan karar alma sürecinde kullanılan bir girdi olmasıdır. Diğer bir faktör, finansal raporları oluşturan şirket yöneticileri ile finansal tablo kullanıcıları arasında gerçek veya potansiyel bir çıkar çatışması potansiyelidir. Bu senaryo ile finansal raporlarda yanlış veya hatalı bilgi bulunma ihtimali artmaktadır (Terzi, 2012).

Hem IFAC hem de AICPA, hilenin tespitine ve önlenmesine yardımcı olmak için belirli standartlar yayınlamıştır. Bu kriterler, denetçilerin eylemleri hakkında güvence verme, işletmelerde denetim komiteleri kurma, etik davranışı teşvik etme, etkin iç kontrol sistemleri kurma ve iç denetim birimlerini uygulama yükümlülüklerini içerir. Ayrıca, standart hilesi, hatalar ve mali tablo hilesi kaynaklı hile riskleri olduğu gerçeği ışığında denetçilerin

görüşlerini bildirirken bir denetim programı geliştirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca çabalarını belgeleyerek üst yönetime iletmelidirler. Denetçi, SAS No. 99'a göre, hileye atfedilebilecek önemli bir yanlışlık veya yanlışlık ihtimali olup olmadığını belirlemek için yeterli bilgi toplamalıdır. Sonuç olarak, denetim faaliyetini gerçekleştirirken, aşağıdaki faktörler dikkate alınmalıdır (Terzi ve Şen, 2015);

- Yönetimin ve işletmeyle ilgili diğer yetkililerin araştırılması;
- Planlama ve denetim sırasında analitik gözden geçirme yöntemlerinin uygulanması ve sonuçların değerlendirilmesi.
- Hile riski değişkenlerini analiz etmek;
- Bilinen diğer gerçekleri değerlendirmek.

Bu değerlendirmeler, hile denetiminin aşağıdaki temel bileşenlerini belirlememize olanak sağlamıştır (Wells ve Ağustos, 2003);

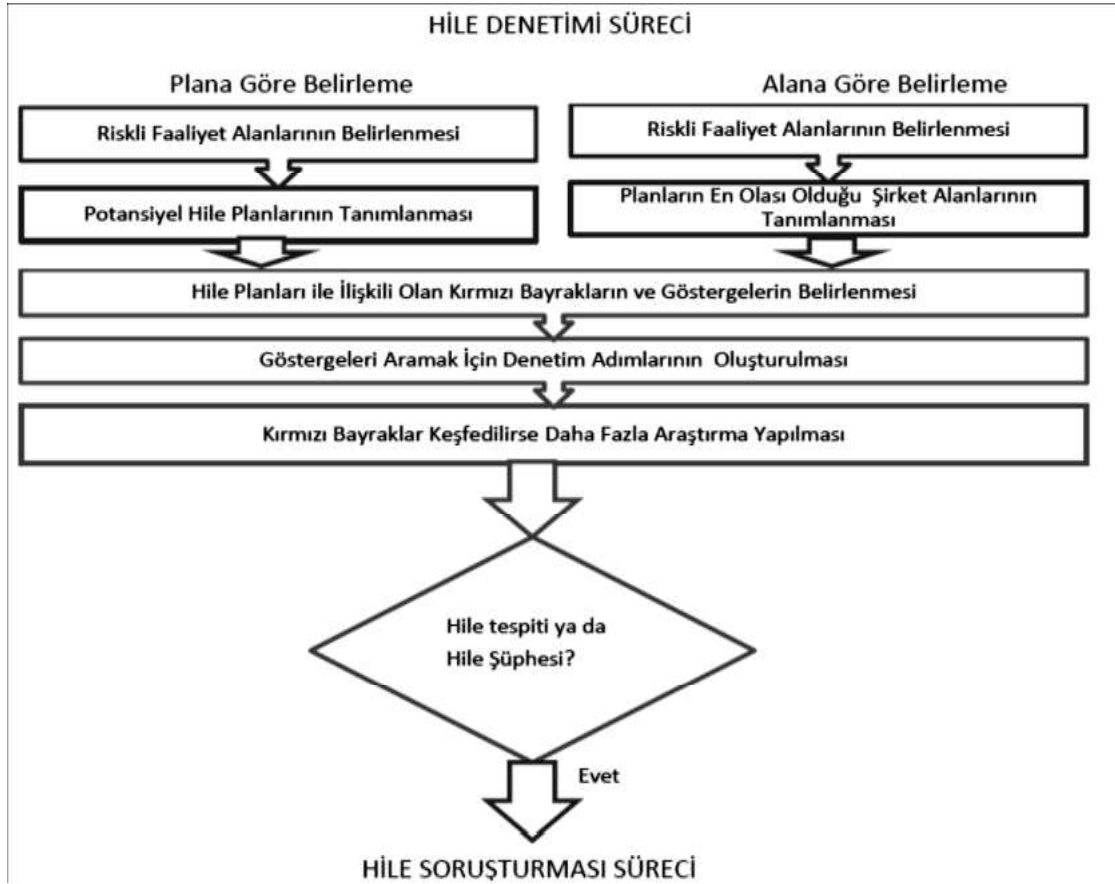
- Hile soruşturması, yeterli kanıtla yürütülen ve tekrarlanmayan bir eylemdir.
- Hile ilgili soruşturmalar, belirli iddiaları desteklemek için yürütülür.
- Hile soruşturmasının amacı, herhangi bir dolandırıcılığı ve failerini tespit etmektir.
- Bir hile soruşturması sırasında suçluları tespit etmek bireysel bir görevdir.
- Röportaj yapma, belgeleri inceleme ve kamuya açık olan materyalleri inceleme dahil olmak üzere hile soruşturma yöntemleri olarak sıralanabilir.
- Hile soruşturmasını yürütenler, uygun kanıtlara dayanarak, hilenin var olup olmadığını açıklamaya çalışır.

HİLE RİSKİ DEĞERLEMESİ

Bir işletmede yönetimin temel sorumluluklarından biri olan hile riski değerlemesini gerçekleştirmektir. Bu kavram yönetim ve denetim açısından farklılıklar arz edebilmektedir. Yönetim hile riskini değerlendirme sürecinde risk sürecinin temel aşamaları süreç yönetimi gibi temel bir yol haritası çizmektedir. Denetim açısından ise denetim prosedürlerinin yapısını, kapsamını ve zamanlaması hususunda rota oluşturmaktadır. Hile riski değerlendirilmesi yapılırken geleneksel denetim olarak da ifade edilen finansal tablo denetimine odaklanılmaktadır. Ancak daha geniş kapsamlı olarak ele alınarak sadece finansal tablo denetimi değil aynı zamanda işletme faaliyetlerinin temel amaçları, hedefleri doğrultusunda süreci bütün olarak incelenmesidir. Dolayısıyla hile riskini etkileyecek örgütsel, sektörel, toplumsal ve küresel çapta riskler de ele alınmalıdır (Barnett ve ark. 1998).

HİLE DENETİMİNDE KIRMIZI BAYRAKLAR

Kırmızı bayrak olarak ifade edilen kavram, hilekarların eylemi gerçekleştirmeden önce veya sırasında ortaya çıkan değerlendirmeye konu olan davranış veya özelliklerdir. (IIA, 2009: 8). Bu belirtiler neticesinde olağandışı durumların habercisi olmakla beraber detaylı araştırılması gereken uyarıcılar olarak kabul edilmektedir (Dinapoli, 2008). Denetçiler açısından birer yol gösterici ışıklar olarak kabul edilen kırmızı bayraklar her anlamda aynı ağırlık ve önem derecesine sahip olmayabilmektedir. Hile belirtileri olarak ifade edilen kırmızı bayraklar sayesinde hilenin önlenmesi ve tespiti mümkün olabilmektedir. Ancak kırmızı bayrakları tanımlamak ve yorumlamak oldukça güçtür. Denetçinin yakından ve detaylı olarak araştırma yapmasını zorunlu kılmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 1998).

Şekil.3: Hile Soruşturması Sürecinde Kırmızı Bayraklar (PricewaterhouseCoopers, 2004:32)

HİLELERİ BULMADA KULLANILAN TEKNİKLER

Geleneksel denetim teknikleri ve kanuni sorgulama tekniklerinin birleşimi olan hile denetimi birçok yöntemi içinde bulundurmaktadır. Bağımsız denetçiler ve iç denetçiler tarafından geliştirilen birçok teknik mevcuttur. Hile ile mücadelede geleneksel denetim anlayışı

teknolojinin gelişmesiyle bilgisayar destekli tekniklerde geliştirilmiştir. İşletmelerin hile ile mücadelesinde genel olarak kullanılan teknikler ise kısaca aşağıda açıklanmaktadır.

Analitik yordamlar kullanma

Günümüz teknolojisinden en kolay ve ulaşılabilir olarak kullanılmasından faydalanır. Genel olarak analitik inceleme ile aralarında ilişki bulunan ya da bulunma olasılığı yüksek olan verilerin karşılaştırılması ile önemli sapmaların ve farkların ortaya çıkarılması varsayımı üzerine kurulmuştur.

Bu teknikte finansal olan ve finansal olmayan verilerin karşılaştırılması ile analitik inceleme prosedürleri yardımı ile sürecin her aşamasında hilenin önlenmesi veya ortaya çıkarılmasını hedefler. Bu teknik ile elde var olan sayısal veya sayısal olmayan veriler ile anlamlı bir ilişki olduğunu doğrulanması ile varsa olağanüstü farklılıkları ortaya çıkarmaktır. Analitik inceleme prosedürlerinin kullanılmasıyla muhasebede hilelerin önleme ve ortaya çıkarılması; mevcut verilerin kıyaslanabilirliği, önemli farklılıkların tespiti ve beklenenin aksine durum ile karşılaşması gibi sonuçlara ulaşılabilir. Bu sonuçlar bize önemli hata ve hile olma uyarısı olarak kabul edilebilir (Çömlekçi, 2004; Abdioğlu, 2007).

Benford yasasını kullanma

Benford yasası istatistiki temelde rakamların uyarıcılığı üzerine tasarlanmıştır. Bu yasaya göre herhangi bir sayıda ilk rakamın 1 olma frekansı, 5 olma frekansından daha fazladır. Benford yasasına göre en solda yer alan rakamları kurumsal ortaya çıkış frekansları gösterilmiştir (Erdoğan, 2001):

Bir sayının ilk değeri	1	2	3	4	5	6	7	8	9
İlgili Frekanslar	%30.1	%17.6	%12.5	%9.7	%7.9	%6.7	%5.8	%5.1	%4.6

Şekil. 4: Benford Yasasına Göre Rakamların Çıkış Frekansları (Özçelik ve Bayraktıoğlu, 2017:3).

Benford yasasından faydalanabilmek için eldeki verilerin uygunluğu şarttır. Daha sonra uygun görülen veriler analiz edilir. Analiz için Benford yasasının tahmin ettiği ilk rakamların frekansları ile gerçek muhasebe verilerinde ilk rakamların karşılaştırılması ile başlar. Gerçek muhasebe verilerine ulaşmak raslantısal bir yöntemle yapılmaması gerekmektedir. Bu verilere öncelikle örneklem seçimi ile başlanmalı daha sonra gözlemlenen veriler test edilmek suretiyle kanıtlayıcı veriler araştırılmalıdır. Böylelikle tanımlanmış olan veri beklenen sayı frekansını karşılamaz ise yüksek hile bulgusu işaret edilmiş olur. Denetçi bu

işaret sayesinde yüksek hile riski varlığında ek denetim çalışmalarına başlamalıdır (Erdoğan, 2001; Aytekin, 2017).

İstisna testleri ve doğruluk /(eş)kopya testleri

Teknolojik gelişmelerle birlikte bilgisayarlı destekli denetim teknikleri denetçinin; büyük hacimli ücretler, ikramiyeler ve izinler gibi normal dışı gider kalemlerinin tespitini kolaylaştırmaktadır. İstisna testleri sayesinde denetçinin olağandışı giderleri tespit etmesini ve istisnai durumlar üzerinde yoğunlaşmasını sağlamaktadır (Demir, 2014).

Doğruluk ve eş (kopya) testleri hayali ve ayrılmış çalışanları tespit etmede kullanılmaktadır. Bu teknik ile program vasıtası ile çalışanın sosyal güvenlik numarası ve ismini kıyaslayarak kontrol eder, maaşının ödendiği banka hesap numarasını kontrol eder. Böylelikle denetçi çalışan maaş/ücret bordrosu ile kişisel dosyasını karşılaştırabilmektedir (Demir, 2014).

Yeniden hesaplamalar

Denetlenen işletmenin muhasebe kayıtlarında yaptığı matematiksel işlemlerin doğruluğunu kontrol etmek amacıyla yapılmaktadır. Denetçi finansal tablo ve muhasebe kayıtlarındaki sayısal verileri tekrar hesaplayarak aritmetik işlemlerin gerçekliğini saptamaya çalışmaktadır (Crowder, 1997).

Yapay sinir ağları

Yapay sinir ağları insan beyninin çalışma ve düşünebilme yeteneğinden ilham alınarak oluşturulmuştur bilgi işlem teknolojisi. İnsan beyni gibi öğrenerek çalışan bu bilgi işlem teknolojisi, ilk olarak verilerle eğitilmektedir. Eğitim sürecinde modeli oluşturabilmek için bilgisayar programları kullanılır. Eğitim süreci sonunda veriler arasında ilişkileri öğrenerek işler ve çözümler üretir. En son aşamada ilgili veriler karar almak için yapay sinir ağına girilir. Böylece ilgili veriler vasıtasıyla karar alma süreci tamamlanır (Akaytay, 2010).

Veri madenciliği

Veri madenciliğini: bilgisayar ortamındaki veri yığıntıları arasında istatistiki ve matematiksel olarak anlamlandıran, bu teknikler sayesinde verilerdeki gizli örüntüleri çözmeye yarayan, aralarındaki güçlü ilişkileri ortaya çıkara, ileriye dönük tahmin yapılmasına olanak tanıyan ve bu alanlarda kuralları bir bütün olacak şekilde üreten veri tabanı teknolojisi ve teknolojilerin uygulanması olarak tanımlanmaktadır (Ulucan Özkul ve Özdemir, 2010).

Diğer bir ifade ile veri madenciliği kitlesel veri yığınlarında önceden fark edilmemiş bilgilerin ortaya çıkarılmasıdır. Bu bilgilerin önemi ise karar verme ve eylem planını harekete geçirmede birincil güvenilir ve kaliteli bilgi kaynağı olmasıdır. Ancak bu yöntem

tek başına yeterli olmamakla beraber mevcut karar sürecine sorunların giderilmesi adına ihtiyaç duyulan bilgiyi proaktif ve tümevarım tekniği ile yaklaşım sağlayan hile denetim aracıdır. Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile bilgi teknoloji alanı da ilerlemiştir. Devasa büyüklükteki verilerin depolanması veri madenciliği alanının önemini arttırmaktadır. (Terzi, 2012).

Belge incelemesi

Finansal anlamda faaliyetlere ve finansal tablolara ilişkin her türlü bilgi ve belge içeriklerinin detaylı ve uygunluğu da denetlenerek yapılan inceleme işlemidir. Muhasebenin temel kavramlarından biri olan tarafsızlık ve belgelendirme ilkesine göre gerçekleştirilen her bir muhasebe kaydının objektif ve orijinal belgelere dayandırılması şarttır. Bu çerçevede denetçinin mevcut kayıtlara ilişkin belgeleri birçok yöntemle ele alması mümkündür. Örnek olarak ise; herhangi bir mal alımı esnasında düzenlenen belgenin fatura veya sevk irsaliyesi mi olduğunun görülmesi ve kanuni olarak uygunluğunun incelenmesi olabilir (Sağlar ve Uluç, 2022).

SONUÇ

Günümüzde, küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte denetim süreci daha etkin olarak yönetilebilmektedir. Bununla birlikte işletmelerin yapısal olarak büyümeleri ve faaliyetlerin karmaşıklığı beraberinde hesaplar ile kayıtlarda hata ve hile riskini ortaya çıkarmaktadır. İşletmeler hata ve hileleri önlemek amacıyla tedbirler almaktadırlar. Bunun için iç kontrol ve denetim sistemleri geliştirmek, işletmede yapılan hileleri ortaya çıkaracak birimler ile ihbar hatları düzenlenmekte, hileyi önleyici programlar kullanılmaktadır. Aynı zamanda etkin bir iç kontrol sürecine sahip olunması etkin bir denetim olanağı sağlamaktadır. İşletmeler, hata ve hileleri önlemede bu faaliyetlerin yanı sıra özellikle hile denetim tekniğini de kullanmaktadır.

Hile denetimi; şüpheli işlemlerin tespitini sağlamak üzerine yürütülen bir denetim şeklidir. Bu yönüyle bağımsız denetimden ayrılmakla beraber ikisinin ortak amacı mali tablolara makul güvence sağlamak ve işletmenin menfaatlerini korumaktır. Bağımsız denetim mali tablolar üzerinde yürütülen, denetim süreci sonunda mali tabloların yasa ve mevzuatlara uygunluğunu belirtilen görüşler sunmaktadır. Hile denetimi ise hilenin varlığını ve bu hilenin gerçekleşmesindeki asıl sorumluların tespit edilmesi amacıyla yürütülmektedir.

Hilenin önlenmesi amacıyla uluslararası standartlar yayımlanmıştır. Bunlar; IFAC tarafından ISA 240-Finansal Tablo Denetiminde Yolsuzluk ve Hataya İlişkin Denetçi Sorumluluğu Standardı, hilenin ortaya çıkartılması ve önlenmesi amacıyla yayımlanan

Sarbanes-Oxley Yasası, AICPA tarafından ise SAS No.82 - Finansal Tablo Denetiminde Hile Değerlendirmesi Standardı ve devamı niteliğinde aynı başlık altında SAS No.99 yayımlanmıştır.

İşletmelerde gerek yönetici gerekse çalışanların hata ve hile eylemleri sonucu varlıklarda zarar meydana gelebilmektedir. İşletmelerde çalışanların kendi menfaatleri doğrultusunda gerçekleştirdikleri kasıtlı davranışların sonucu olarak yalnızca işletmelerle sınırlı kalmayıp makro düzeyde kayıplar ortaya çıkabilmektedir. Özellikle de baskı altında çalışanların hile yapmak için şartlar oluştuğunda pek çok haklı sebep bulmaları söz konusudur. En son yayımlanan ACFE 2022 raporuna göre işletmeler gelirlerinin %5'ini hile sebebiyle kaybetmişlerdir. İşletmelerin büyümeleri ve daha da karmaşık yapılara sahip olmaları işletme sahiplerinin birebir bilgi almalarını, takip etme ve kontrol etmelerini neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Bu sebeple etkin bir iç kontrol ve iç denetim sisteminin kurulumu ile hata ve hile oranı azalacak, işletme verimliliği artacak, yapısal büyüklüğünün gelişmesine de katkı sağlayacaktır. Hile ve benzeri girişimlerin önlenmesi ve engellenmesi adına gerek ulusal gerekse uluslararası standartlara uygun mali ve finansal tabloların düzenlenmesi önem arz etmektedir. Yine işletmelerin olası girişimleri önlemek veya mevcut şüphe varlığı durumunda tespiti ve kazanç kaybını engellemek için hile denetimi sürecini yürütebilecek bilgi, tecrübe ve deneyime sahip meslek mensupları ile faaliyetlerini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Hilenin varlığı işletme ve ülke ekonomisi üzerindeki etkisi göz ardı edilemeyecek düzeyde olması bu sürecin hassasiyetini ortaya çıkarmaktadır. Çalışanların ve yöneticilerin bu konuda bilinçlendirilmesi, paydaşların gerekli tedbirleri alması hile riskini azaltacaktır.

KAYNAKÇA

Abdioğlu, H. (2007). Hilelerin Önlemesi ve Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Proaktif Yaklaşımlar. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (22), 119-138.

ACFE (2023). Occupational Fraud 2022: A Report To The Nations(<https://legacy.acfe.com/report-to-the-nations/2022/>).Retrieved from <https://acfepublic.s3.us-west-2.amazonaws.com/2022+Report+to+the+Nations.pdf> adresinden elde edilmiştir(Erişim tarihi 07.05.2023).

ACFE, Reports to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2016. Retrived from <https://www.acfe.com/-/media/files/acfe/pdfs/2016-report-to-the-nations.ashx> adresinden elde edilmiştir(Erişim tarihi 03.02.2023).

Akaytay, A. (2010). Bağımsız Denetimin Etkinliğini Arttırma Aracı Olarak Yapay Sinir Ağları: Analitik Bir İnceleme. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Aytekin, İ. (2017). SMMM ve YMM Mesleklerinde Etik Algısı ve Bunun Muhasebe Hata ve Hilelerine Etkisi: TRC 1 Bölgesi Analizi. Doktora Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bağışlar, H. (2015). Bankacılık Sektöründe Hile Denetimi: Yaşanan Hile Olaylarının Niteliksel Özelliklerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Barnett, A. H., Brown, J. E., Fleming, R., ve Read, W. J. (1998). The CPA As Fraud-Buster. *Journal of Accountancy*, 185(5), 69.

Crowder, Nita, (1997). Fraud Detection Techniques, Internal Auditor, Volume 54, Issue 2, April, 1997.

Çatıkkaş, Ö. (2005). Bankalarda İç Kontrol Sistemi ve İç Denetim Fonksiyonunun Etkililiği. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çömlekçi, F. (2004). *Muhasebe Denetimi ve Mali Analiz*(vol. 839). Anadolu Üniversitesi Yayınları

Demir, M. (2014). Benford Yasası ve Hile Denetiminde Kullanılması. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Demir, M., Kısakürek, M. M., ve Arslan, Ö. (2019). İç Denetim Sisteminin Hileli Finansal Raporlamayı Önlemedeki Rolüne Yönelik Bağımsız Denetçiler Üzerinde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (82), 111-134.

Dinapoli, T. P. (2008). Red flags for fraud. *State of New York Office of the State Comptroller*, 1-14.

Doğan, S. ve Kayakıran, D. (2017). İşletmelerde Hile Denetiminin Önemi. *Maliye ve Finans Yazıları*, (108) , 167-187 . DOI: 10.33203/mfy.331610

Erdoğan, M. (2001). *Denetim*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

Erkan, M., ve Arıcı, N. D. (2011). Hata ve Hile Denetimi: Sermaye Piyasası Kurulu'na Kayıtlı Halka Açık Anonim Şirketlere İlişkin Düzenlemeler. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, Ocak 2011.

Hacıhasanoğlu, T., Dalkılıç, E., ve Köylü, Ç.(2021).Perspektifinden, İ. B., & Bakış, G. B. Hile. Üçüncü Bölüm. Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım. Çanakkale.

<https://sozluk.gov.tr/>

https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TDS/TDS_2021_Seti/BS%20240.pdf

KESKİN, M., (2021). Muhasebede Hata ve Hilelerin Ortaya Çıkartılması Ve Engellenmesinde İç Kontrolün Rolü: Kayseri OSB'de Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Yozgat Bozok Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yozgat.

Küçük, E., ve Şaban, U. Z. A. Y. (2009). Hileli Finansal Raporlamanın Oluşumu ve Doğurduğu Sorunlar. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (32), 239-258.

Mengi, B. T., ve Türkmen, S. Y. (2013). Yatırım hileleri. *Öneri Dergisi*, 10(39), 31-39.

Mumcu, E. Ş. (2019). Madencilik Sektöründe İç Kontrol Yapısının İncelenmesi ve Hile Risklerinin Ölçülmesi. Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

Özçelik, H., ve Bayraktıoğlu, S. (2017). Hileli Finansal Raporlama Tespitinde Benford Yasası: Perakende Sektöründe Bir Uygulama. *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 28(3).

Özdemir, Ü. F. (2013). Bankalarda Hile Riski Yönetimi ve Bir Uygulama. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özeroğlu, A. İ. (2014). Finansal Aldatmaca ve İşletme Hileleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 180-196.

Özkul, F. U., ve Özdemir, Z. (2013). Çalışan Hilelerinin Önlenmesinde Proaktif Yaklaşımlar: Kurumsal İşletmelerde İnsan Kaynakları Yöneticileri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Öneri Dergisi*, 10(40), 75-89.

Pehlivanlı, D. (2011). *Hile Denetimi: Metodoloji ve Raporlama*. Beta.

PricewaterhouseCoopers (2004). The Emerging Role of Internal Audit in Mitigating Fraud and Reputation Risks, p.5, USA.

Sağlar, J., ve Uluç, S. M. (2022). Analitik İnceleme Prosedürlerinin Hile Denetiminde Kullanılabilirliği Üzerine Bir Uygulama. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 20, 82-107.

Selimoğlu, S. K., ve Altunel, M. (2020). Şirketlerin Karşılaştıkları Hile ve Suistimal Kaynaklı Zararların Uluslararası Boyutlarının Analizi. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 9(17), 108-135.

Tenker, N., ve Akdoğan, N. (1998). Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri. *Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara*.

Terzi, S. (2012). Hile ve Usulsüzlüklerin Tespitinde Veri Madenciliğinin Kullanımı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (54), 51-64.

Terzi, S., ve ŞEN, İ. K. (2015). Adli Muhasebede Hilelerin Tespitinde Yapay Sinir Ağı Modelinin Kullanımı. *International Journal Of Economic & Administrative Studies*, 7(14).

Terzi, S., ve Şen, İ. K. (2015). "Adli Muhasebede Hilelerin Tespitinde Yapay Sinir Ağı Modelinin Kullanımı". *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 7(14), 477-490.

Türedi, H., ve Celayir, D. (2021). Hilenin Tespiti ve Önlenmesinde İç Kontrol Yapısının Etkinliği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 1-20.

Ulucan Özkul, F., ve Özdemir, Z. (2013). Çalışan Hilelerinin Önlenmesinde Proaktif Yaklaşımlar: Kurumsal İşletmelerde İnsan Kaynakları Yöneticileri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Journal of Marmara University Social Sciences Institute/Öneri*, 10(40).

Wells, J. T. (2003). "The First Step in Uncovering Fraud in the Auditor's Bailiwick: Analyzing Financial Information". *Journal Of Accountancy*. 196, 87-95.

Wells, J. T. (2003). The First Step in Uncovering Fraud in the Auditor's Bailiwick: Analyzing Financial Information. *Journal of Accountancy*, Ağustos, <http://www.journalofaccountancy.com/Issues/2003/Aug/SherlockHolmesCpaPart1.htm>, (03.02. 2014).

Yardımcıoğlu, M., Nurettin, K. O. C. A., Günay, Y., ve Kocamaz, H. (2014). Yolsuzluk, Muhasebe Hileleri ve Örnekleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 171-188.

Yılmaz, D.(2017). Adli Muhasebe Kapsamında Bankalarda Yapılan Muhasebe Hileleri: Gaziantep İlindeki Adli Vakalar Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.